

9. Малочисельні етнічні групи в Україні

Гагаузи (самоназва) - народ, який майже повністю переселився в південну Бессарабію з північно-східної Болгарії і Добруджі наприкінці XVIII - першій половині XIX ст. внаслідок переслідування населення Балкан турками. За мовою належать до огузької групи алтайської мовної сім'ї. Побутують гіпотези "слов'янського" і "тюркського" походження гагаузів. Згідно з першою, гагаузи – слов'яни, які перейняли тюркську мову і зберегли православну релігію. Прихильники другої, більш науково обґрунтованої гіпотези, пов'язують походження гагаузів з різними групами тюрків, які прийшли у Прутсько-Дністровське межиріччя (тюркомовні кумани, огузи, сельджуки та інші). На Балканах вони остаточно сформувалися до приходу туди турків-османів. Найбільш імовірною і визнаною є така схема етногенезу гагаузів, їхні предки огузи з доісторичних часів до середини VI ст. жили в передгір'ях Алтаю. У зв'язку з утворенням Тюркського каганату вони стали пересуватися на захід і тривалий час мешкали у степовому регіоні, що прилягав до Сир-Дар'ї і Аральського моря, де утворили у VIII - на початку IX ст. Огузьку державу. Після її розпаду одна з груп, не прийнявши іслам і назвавши себе "хак-огуз" (справжній огуз), перекочувала у північно-чорноморські степи, а звідти 1064 р. за Дунай - на Балкани. На початку XIX ст., як зазначалося, вони разом з болгарями переселилися у степи Буджаку. Загальна чисельність гагаузів колишнього СРСР становила 197,2 тис. чоловік (1989 р.). З них переважна більшість (близько 80%) проживала на півдні Молдови і в південно-західних районах України (Ізмаїльський, Кілійський, Болградський райони). В Україні, за переписом 2001 р., проживає 31,9 тис. гагаузів. У невеликій кількості вони живуть також у Болгарії та Румунії.

Представники одного з фінно-угорських народів - **естонці** (самоназва – "еестласед") - поселилися в 1861 - 1877 рр. у Криму. Це були учасники сектантського руху, спрямованого проти соціального і економічного гноблення з боку прибалтійських поміщиків і духовенства. Дотепер збереглося кілька невеликих естонських селищ у Красногвардійському районі Криму.

Компактні поселення в Україні утворили **албанці** (самоназва – "шкіпетар"), які заснували село Каракурт у південній Бессарабії, а в 1860-х рр. його вихідці - три села у Приазов'ї (Тююшки - нині Георгієвка, Джандран - нині Гамівка і Таз — нині Дівнинське). Переселення албанців в Україну викликано тими ж причинами, що і міграція інших балканських переселенців кінця XVIII - другої половини XIX ст. (втеча від ісламізації і турецького поневолення).

У минулому в Україні численними були поселення **грузинів** (самоназва – "картвелі"), засновані на Полтавщині у 40-х рр. XVIII ст. на основі військових і поміщицьких осередків, типових для Південної України того часу, їх виникнення тісно пов'язане з ім'ям картлійського царя Вахтанга VI, який емігрував у 1724 р. до Росії, розраховуючи на військову допомогу в боротьбі проти турецьких і персидських загарбників. Разом з Вахтангом переселилося багато грузинських князів та дворян. Вони одержали кошти, продовольство і, вступивши на військову службу, прийняли російське

підданство. З грузинів була заснована особлива гусарська рота, пізніше перетворена у полк.

У 1738 р. грузинам були жалувані землі державних маєтностей в Україні. У спеціальному указі зазначалося, що землі відводилися “в пристойних місцях” на довічне спадкове володіння: князям - по 30 дворів, дворянам - по 10. Спочатку вони поселилися на терені Полтавського, згодом Миргородського, Лубенського і Прилуцького полків. Грузини заснували типові для того часу військові поселення. У Полтавському полку вони одержали 1070 дворів, Миргородському - 540, Лубенському - 490, Прилуцькому - 205. Всього з грузинської колонії у Москві на Полтавщину переселилося близько 1500 чоловік.

Ще раніше грузини втікали з турецького полону в Запорозьку Січ. У “Реєстр” Війська Запорозького було внесено ряд осіб з грузинськими прізвищами. Так, у Чигиринському полку “в курені осавульському”, який знаходився у безпосередньому підпорядкуванні Богдана Хмельницького, був Михайло Кгуржій, в Іракліївській сотні - Іван Кгуржій.

Складні етногенетичні і культурно-побутові процеси в Україні відображає і топоніміка. Назви деяких населених пунктів свідчать про можливе перебування в минулому на території певних регіонів середньовічних племен торків і хазар (або козар за руськими літописами), тюрків (огузів, узів, чорних клобуків, берендеїв, наприклад, с.Торське в Заліщицькому районі Тернопільської області), половців (куманів), які витіснили торків у XI - XIII ст.; зі східнослов'янськими племенами тиверців пов'язують назву міста Тиврів на Вінниччині, була й назва Дуліби (Борщівський район на Тернопільщині та ін.). Досить часто зустрічаються етноніми російського походження (Чорнашівка Російська, Пилипи-Борівські та ін.), назви, пов'язані з татарами (Волиця Татарська, Татаринці), поляками (Гута Полонецька, Ляхи) і східнороманськими народами (Волохи, Курені Молдаван). Деякі з етнонімів мали етнодиференціююче значення, наприклад, Ясениця Польська і Ясениця Руська. Нерідко топоніми переносилися з колишньої прабатьківщини на нові місця.

Відомості про перебування **сербів** - військових поселенців середини XVIII ст. - збереглися лише в географічних назвах: села Каніж, Панчеве, Буковар, Федвар, Беча, Вараждін, Павлиш, райцентр Слов'янськ та інші. Назви інших поселень були пов'язані з діяльністю сербів, прізвищами їхніх ватажків (Депрерадовка, Сентянівка, Штерівка, Перичеве - в Луганській області).

У перші десятиліття XX ст. зростання чисельності окремих народів, як і українців, значною мірою обумовлювалося високими показниками народжуваності і природного приросту. Поступово відбувалося зменшення темпів загального приросту за рахунок міграційних процесів. Йдеться, зокрема, про еміграцію населення різних національностей до країн американського континенту, особливо у 1891 - 1914 рр., і переселення українців у східні регіони Російської імперії.

Однак, майже до 1930-х рр. зростання чисельності більшості етнічних груп в Україні, як і раніше, викликалося насамперед високим рівнем природного приросту. Так, зарубіжна українська еміграція першої і другої хвиль із західних областей істотно не вплинула на чисельність і особливо питому вагу українців, оскільки ще більшою вона була серед інших етнічних груп, особливо євреїв та поляків.

Серед факторів, які обумовили відносно повільне зростання чисельності українців та інших етнічних груп в останні десятиліття, крім зниження природного приросту, слід назвати міграції за межі республіки, демографічні втрати (особливо від голодоморів і воєн) і етнічні процеси. Останні були певною мірою наслідком недосконалої національної політики, що проводилася в умовах тоталітарного режиму.

Протягом XX ст. значні зміни відбулися у територіальному розміщенні етнічних груп, які населяють Україну. Внаслідок процесів урбанізації постійно зростав відсоток міського населення як в цілому по Україні, так і серед усіх без винятку етносів. Якщо за переписом 1926 р. лише 10,4% українців жили в містах, то 2001 р. - 60,3%; серед росіян ці

цифри відповідно становлять 50,1 і 87,6, євреїв - 74 і 99,2, поляків - 27,5 і 67,6, болгар - 6,4 і 42,7, греків - 16,7% і 68,3% і т.д. Однак відсоток окремих народів в цілому по Україні, і особливо в містах, помітно знизився.